

Tárgyszavak minden szinten

A magyar nyelvű általános tárgyszójegyzék (ÁTJ) létrehozásának gondolata néhány éve került be a szakmai köztudatba. A kidolgozás metodikája és technikája (nem utolsó sorban anyagi háttere), a használatba vétel köre és módja sok problémát vet föl, amelyek részben a szakajtóban, részben szakmai rendezvényeken is hangot kaptak. Amiről itt szólni szeretnék, az közvetlenül nem érinti a fenti kérdéskört, és tulajdonképpen azt az alapvető kérdést sem, hogy egyáltalán szükség van-e az általános tárgyszójegyzékre. Megjegyzéseim arra a konstrukcióra vonatkoznak, amely a Könyvtári Figyelő 1992. évi 4. számában olvasható. Amennyiben a megjegyzések mégsem teljesen elvi jellegűek, hanem a gyakorlatot is érintik, ez azért van, mert a konstrukció lényegét is éppen a gyakorlati felhasználásra utaló vonások adják meg.

Az ÁTJ koncepciója a könyvtárak három kategóriájával és az ÁTJ három (négy) szintjével számol. „A csúcsot egy néhány ezer tárgyszóból álló, generikus kifejezéseket tartalmazó, de minden részében kiépített szint képezheti. Kisebb könyvtárak alkalmazhatják... A középső szint fenti részletezése... A fenti szint ennek lényegébe generikus, 'csúcs' tárgyszavait tartalmazó része. Középméretű könyvtárak és a nagyobb könyvtárak a nem főgyűjtőkörű dokumentumok indexelésére alkalmazhatják. A harmadik szint részletes, specifikus tárgyszavakkal is rendelkező, mély indexelést tesz lehetővé... A negyedik szintet az ágazati Tezauruszok képezik...” Ez utóbbi két szint használatáról nem mondatik semmi, de a fenti logika szerint a legnagyobb könyvtárak következnenek. (A használatra vonatkozóan egy másik cikkben azt olvashatjuk, hogy a központi szolgáltatásként pl. a nemzeti könyvtár által nyújtott tartalmi feltárást az átvevő közművelődési – megyei, városi, települési – könyvtárak tovább finomítják, eszerint viszont az előzően mondottakkal összevetve az átfogóbb lexika használata jelenti a finomítást.) Ami az ÁTJ feladatát illeti, az a könyvtárak közötti adatcsere lenne, különös tekintettel a különböző nagyságú könyvtárakra, amelyeknek, mint láttuk, az ÁTJ különböző szintjei szánvák.

Ez a szándék azonban, már ami a szintek kérdését illeti, véleményem szerint alapvetően elhibázott. A tárgyszó használat alapszabálya, hogy az indexelésre kiválasztott tárgyszónak a tárgy lehető legpontosabb, legszűkebb, konkrét megnevezésének kell lennie. A tárgyszó önmagában a tárgy megnevezésén kívül semmi támpontot nem nyújt a vele tartalmi kapcsolatban lévő többi tárgyszóról, ezért egyik tárgyszó sem helyettesítheti a másikat. Képzeljük el, hova vezetne, ha pl. éppen egy kis, községi könyvtárban az érdeklődő egy általa jól ismert betegség neve (vagy annak valamely szinonimája) helyett a betegség rendszertani helyét jelentő generikusabb kifejezés alatt lenne kénytelen keresni az őt érdeklő irodalmat, mert az ÁTJ neki rendelt része csak ezeket tartalmazza. Ez a helyettesítés az ÁTJ feladataként megjelölt adatcserét is zavarná. Akkor is, ha adatcserén a központi szolgáltatásként nyújtott indexelést értjük, aminek az elvileg nagyobb szakmai tudással rendelkező szolgáltató részéről a lehető legpontosabb-

nak kell lennie. Ha a könyv kis könyvtárba való, oda való a pontos tartalmi jellemzése is. Ha adatcserén azt értjük, hogy a kisebb könyvtár a nagyobb könyvtárhoz fordul információért, meg sem tudná fogalmazni specifikus igényét a maga generikus szókészletével. Az egyértelmű adatcserét mindenképpen csak egy tagolatlan, egységes tárgyszójegyzék szolgálja. (Egészen más kérdés a tartalmi összefüggések tezaszusz-szerű feltárása és jelölése.)

Az, hogy pl. az ETO-nak is vannak különböző szintű kiadásai, nem állítható párhuzamba a tervezett tárgyszójegyzék szintenkénti használatának koncepciójával. Az előzőekből következik, hogy egy egyszerű tárgyszójegyzékben minden elem önmagát képviseli. Az ETO-ban ellenben minden elem kapcsolatban van más elemekkel, a rendszer lényege a kapcsolatok feltárása, és e kapcsolatokat az ETO rendre *jelöli* is. Az ETO használata során mind az *osztályozó*, mind a kereső egy-egy tárgy *helyének*, és nem megnevezésének megtalálására törekszik. A gondolkodás eleve a hierarchia lépcsőfokai való mozgásra kényszerül, és itt már részletkérdés, hogy mekkora ugrásokkal: a pálya adott. Ezért lehet az ETO-t tulajdonképpen tetszés szerint „kivonatolni”. (A laikus használó számára persze biztosítani kell a természetes nyelvi hozzáférést is a betűrendes mutató révén, amibe akár a legaktuálisabb, az ETO eredeti, legteljesebb „szókészletében” nem is szereplő kifejezések is bekerülhetnek és mutathatnak valamelyik szintű szakcsoportra, illetve jelzetre.) Tévedés ne essék, a két rendszer illetően összehasonlítása nem értékelő célzatú, csak mondanivalóm alátámasztását segíti.

Ha már az ETO különböző kiadásai szóba kerültek, ezek más tanulsággal is szolgálnak az ÁTJ-vel kapcsolatban. A magyar középkiadás, melyet a kisebb közművelődési könyvtárak használnak, nem mechanikus redukciója a teljesnek, hanem éppen egy *általános* gyűjtőkörű könyvtár igényeihez igazodó, szakterületenként differenciáltan rövidítő készlete az osztályozási egységeknek. Ami mármost az ÁTJ-t illeti, az talán kimondható, hogy a tárgyszavazni kívánó könyvtárokon segítene egy kidolgozott tárgyszójegyzék, már azzal is, ha a kifejezések egyöntetűségét biztosítaná. Egy valóban *általános* tárgyszójegyzék azonban, amelyre elsősorban az általános gyűjtőkörű könyvtáraknak lenne szüksége (hisz a szakkönyvtárak elboldogulnak a maguk szaktezauruszaival) még ebben az ideális helyzetben sem jönne létre, ha az összes szakterület szóanyagát összedolgoznánk. Hiányozna ugyanis az a valóban általános lexika, amely a mindennapi élet jelenségeit, tárgyait, problémáit írja le, pedig ezekről szép számmal szólnak indexelendő dokumentumok. Ennek a szóanyagának egy része valamilyen „steril” formában beletartozik ugyan elsősorban a szociológia, szociálintropológia, politika, történelem, lélektan, etika és még néhány diszciplína (egyébként hiányzó) tezaszuszzaiba, egy általános tárgyszójegyzéknek azonban azt a lexikát abban a formában kellene felmutatnia, ahogyan az a mindennapi élettel kapcsolatban megjelenik. Fontos feladatnak tartom ezért azoknak a módszereknek a számbavételét, klaszteranalízistől az egyszerű tapasztalati módszerekig, amelyekkel egy *egyetemes* tárgyszójegyzék (ETJ) *általános része* összegyűjthető.

Zöldi Péter

Gróf Apponyi Sándor emlékezete

1864. november 23-án *Rónay Jácint* – akkor menekült újságíró, *Darwin* lelkes híve, korábban a magyar szabadságharc tábori papja, pár évvel később *Erzsébet királyné* és *Rudolf* trónörökös tanára és címzetes püspök – a londoni *Piccadillyn Quarits* antikváriusnál régi könyvekre alkudozott. Naplójába beírta a 16 magyar vonatkozású mű címét és megjegyezte: „szép könyvtárt lehetne összeállítani azon munkákból, melyek idegen nyelven hazánkra vonatkozólag íratnak.” Majd rezignáltan hozzátette: „Óhajtottam volna e műveket megszerezni, de az osztrák nagykövet fia, gr. Apponyi alkuszik azokra; véle nem versenyezhetek.”

Volt-e közvetlen szerepe Rónay Jácintnak gróf Apponyi Sándor bibliofil érdeklődésének kialakulásában – ahogyan *Gál István*, a fenti naplórészlet közreadója feltételezte –, vagy a londoni diplomatavilág könyvedvelő tagjait követve kezdett régi nyomtatványokat gyűjteni – mint *Dézi Lajos* vélte –, nem tudjuk. De talán nem is volt szüksége külső ösztönzésre, elég volt, ha író őseire, *Isota Nogarolára*, *Apponyi Péterre*, *Apponyi Balázusra* gondolt, vagy arra a hatalmas, több mint húszezer kötetes könyvtárra, melyet dédnagyapja, *Apponyi Antal György* alapított Bécsben 1774-ben. Nagyapja, *Antal* e gyűjteményt *Pozsonyba* szállíttatta és 1827-ben megnyitotta a közönség előtt. Könyvtárosa 1811-től az a *Gruber Károly Antal* volt, aki egy időben a *Széchenyi Könyvtárban* szolgált. A könyvtári teendők ellátása mellett a jelek szerint *Apponyi Rudolf*, a későbbi londoni követ, Sándor édesapja nevelésében is közreműködött. Az ifjúság megismertetése a könyvekkel: e gondolat nem volt idegen *Gruber Károly Antaltól*. 1827-ben, a pozsonyi könyvtár megnyitásakor mondott beszédében kifejtette: a könyvtáros mint barát és tanácsadó fogadja a fiatal olvasókat, „legyen azon, hogy a könyvtár használata által egykor majd jobban szolgálhassák a tudomány és a haza ügyét.” A híres könyvtár a koronázóváros szűkkeblősége miatt került *Nagyapponyiba*, az ősi kastélyba. Mikor *Gruber Károly Antal* meghalt, *Apponyi Antal* felkérte *Pozsony*t egy könyvtárnoki állás rendszeresítésére. „A tanács vonakodott a gróf kívánságának eleget tenni, mire ez könyvtárát apponyi birtokára szállíttatta” – írta *Jambrekovich László* 1925-ben a *Magyar Bibliofil Szemlében*.

E könyvek között nevelkedett *Apponyi Rudolf* gróf. „Rendkívül konzervatív, puritán erkölcsű, nagy műveltségű, bigottan katolikus, családszerető, csiszolt modorú, roppant összeköttetésekkel szuverénül” rendelkező nagyúr volt – jellemzi *Frank Tibor* a londoni évekről (1856–1871) írt tanulmányában. Az uralkodót, vagyis *Ferenc Józsefet* képviselte Londonban nagy tehetséggel, ismert mindenkit, aki számított a közéletben és a politikában, vendégszerető házában megfordult szinte egész Európa társadalmi elitje. A birodalom diplomatája volt, de magyarságát nem feledte. Talán ezért vetődött a gyanú egy alkalommal az aulikus főúrra, hogy a magyar ügyet szolgálja a kormány helyett. *Zerffi Gusztáv*, a kalandos életű titkosügynök jelentette fel 1861-ben Bécsben, mert „A *Times* hosszabb ideje a magyarokkal rokonszenvező osztrák követ befolyása alatt áll. (...) Ha egy német szellemű követ lenne itt, az sokkal megfelelőbb propagandát csinálhatna Ausztriá-

nak (...) Az angol sajtó mindent támad, amit a jelenlegi osztrák kormány tesz, s mindent dicsér, amit a magyarok csinálnak. Ennek nyilvánvaló oka nem lehet más, mint hogy a londoni követ a kormány ellen dolgozik." (Idézi Frank Tibor: *Egy emigráns alakváltásai. Zerffi Gusztáv pályaképe 1820–1892*. Bp. 1985. 294. p.)

Micsoda jellemek bukkannak fel, ha csak távolról is, a kamaszfiú Apponyi Sándor környezetében! A magyar szabadságharc emigránsai, mint Rónay Jácint, vagy a végtelenül cinikus, de a maga módján zseniális és komoly tudományos karriert befutó Zerffi Gusztáv mellett a különönc könyvgyűjtők tarka forgataga. És persze diplomaták, a korabeli Európa társadalmi elitje, arisztokraták, politikusok. A fiatalokból később vezető politikusok lesznek, mint például Ernst Plenerből, aki osztrák pénzügyminiszterséggig vitte, és melleleg elnyerte Eötvös József leányának, Máriának kezét. Plener Emlékirataiban felelevenítette a Londonban és Párizsban együtt töltött éveket, így jellemezte Apponyit: „Rendkívül fürge, eleven és friss, nagy olvasottsága van s már ekkor kezdett könyveket gyűjteni. Jóllehet csaknem külföldön nőtt fel, mégis élénk magyar patriotizmus volt benne s bibliofil tevékenységét elsősorban a XVI., XVII., XVIII. században Magyarországról külföldön megjelent politikai és történelmi művek megszerzésére fordította. (...) Kissé szleskedő, talán csekély koncentráló képessége volt, de minden szellemi és művészi esemény iránti élénk érdeklődése a vele való érintkezést rendkívül kellemessé tette.” Nagyvilági modorával idős korában is elbűvölte környezetét, Dézsi Lajos írta róla: „még aggkorában is rendkívül kellemes és szellemes társalgó volt.”

„Világos, hogy az ilyen lelkület nem praedestinál politikai harcokra; ezt Apponyi Sándor teljesen átérezte, és ezért, egy kíséret után, amely, talán szerencséjére, bukással végződött, nem vágott a fórumra, ahol az övéhez hasonló finom lelkület sem megállapodást nem találhat, sem sikerre való biztos kilátást” – idézte fel egyéniségét politikus rokona, Apponyi Albert 1926-ban. A sors kegyeltje volt. Az öröklött vagyon mellé tehetséget, ambíciót és önismeretet kapott az égiektől. És még valamit: annak tudatát, hogy rangja és vagyona nemcsak jogokat és kiváltságokat jelent, hanem kötelezettségeket is. Olyan célt tűzött ki maga elé, amire rajta kívül nem sokan vállalkozhattak volna: a Magyarországra vonatkozó külföldi könyvek összegyűjtését. Gyűjtési szempontjait így fogalmazta meg: „magyar szerzőknek nem magyar nyelven írt, a haza határain kívül megjelent munkáit és idegen íróknak Magyarországra vonatkozó vagy magyarokhoz ajánlott, külföldön nyomtatott” művei tartoznak a magyar vonatkozású nyomtatványok kategóriájába.

Ha csak annyit tett volna, hogy páratlan gyűjteményét, szenvedélyének tárgyát a nemzetnek ajándékozza, akkor is a magyar könyvtártörténet legnagyobbjai között lenne a helye. De Apponyi Sándor több volt, mint bibliofil főúr. Volt ugyan idő Magyarországon, nem is olyan régen, amikor ezt vitatták. Egy nyegle újságíró 1975-ben az *Élet és irodalomban* *Az MTA tagjai* című kötetéről írt recenziójában az Apponyiak, köztük Sándor gróf akadémiai tagságáról ironizált – a szocialista művelődéspolitikai örök dicsőségére – a következő módon: „Azok az Apponyiak... Sándor gróf, a diplomata megérte a 80 esztendő, [de nem] maradt ideje értékelhető tudományos teljesítményre.” Szentmihályi János próbálta a lap következő számában megmagyarázni, ki is volt gróf Apponyi Sándor; de a mondat leíródott magyar irodalmi lapban. Apponyi Sándor tudós volt, nem azért, mert a Magyar Tudományos Akadémia tiszteleti tagjául választotta, hanem azért, mert könyvtárának katalógusát *Hungarica* címmel négy kötetben közreadta. „A modern tu-

dományos kutatás analitikus módszerével összeállított katalógus ezért egyedülálló mindmáig a maga nemében, és ezért nemcsak magyar művelődéstörténeti kézikönyv, hanem értékes forrásmű a nemzetközi történeti kutatás számára is” – mondta Soltész Erzsébet az Apponyi Sándor Hungarica-gyűjteménye és katalógusa című előadásában 1994-ben, az Apponyi Sándor 150. születésnapja alkalmából rendezett tudományos emlékülésen.

Az emlékülés előadásait az Országos Széchényi Könyvtár W. Salgó Ágnes szerkesztésében a közelmúltban közreadta (*Magyarország és Európa az Apponyi-gyűjtemény tükrében*. Bp. 1995. OSZK.). Kilenc előadás olvasható az elegáns, Apponyi Sándorhoz méltó kötetben, mely az 1994-es konferenciához kapcsolódó kiállítás jegyzékét is tartalmazza, továbbá egy bibliográfiai összeállítást a „bibliofilek fejedelmé”-ről és hitveséről, a hozzá mindenben méltó Esterházy Alexandrárról.

A kötetbe gyűjtött előadások különböző nézőpontból vizsgálják Apponyi gyűjteményét és munkásságát. Az eltérő irányú megközelítésekből azonban egységes kép bontakozik ki: Apponyi Sándor gyűjteménye és életműve megkerülhetetlen a magyar nemzeti önismeret szempontjából. Egy olyan tudós és főúr képe rajzolódik ki a tanulmányok elolvasása után, aki az ország szellemi és erkölcsi gyarapodásáért tevékenykedett.

Köpeczi Béla a gyakorló történész szemszögéből elemzi *Az Apponyi-gyűjtemény történeti forrásértékét*. Két kötetének megírásához nyújtott segítséget az Apponyi-könyvtár, sorra véve az egyes kérdéseket állapítja meg, „*hogy ennek az irodalomnak a forrásértéke milyen sokirányú és milyen sok területen segíti a magyar nép történetének megismertetését.*”

Soltész Erzsébet fentebb már említett előadásában a gyűjtemény kialakulását tekinti át, egyúttal bemutatja a tudóst is. A teljes Apponyi-gyűjtemény mintegy 1500 dokumentumot tartalmaz, ennek egy része – igaz, legértékesebb része – a Hungarica-könyvtár. Apponyi nem sokkal halála előtt teljes gyűjteményét a nemzeti könyvtárnak ajándékozta, a Bibliotheca Hungarica kötetei mellett metszeteit, térképeit, valamint nem magyar vonatkozású régi és ritka könyveit, kéziratait, családi vonatkozású iratait. Adományához tartozott értékes bibliográfiai segédkönyvtára – ajándéka számszerűen lényegében ugyanakkora, mint Széchényi Ferencé volt.

Cennerné Wilmhelb Gizella *Gróf Apponyi Sándor és a magyar történeti képes forrásanyag* című előadásában a metszeteket mutatja be. A metszetgyűjtemény kísérője és kiegészítője a könyvtárnak. A képek között sok a karikatúra, a törököt gúnyoló metszet, de akad a gyűjteményben olyan is, amely negatívan mutatja be Magyarországot: emberevő rablókat ábrázol az egyik, egy litográfia Rákóczit mint itáliai hegyi banditát mutatja be. A hazánkról időnként kialakuló kedvezőtlen vélekedések, előítéletek egyik forrását jelenítik meg ezek a képek.

W. Salgó Ágnes *Az Apponyi-gyűjtemény még publikálatlan tételeit* ismerteti. Apponyi 1925. április 18-án halt meg, a 2509. számú tétellel záródó Hungarica-katalógus harmadik és negyedik kötetét Dézsi Lajos rendezte sajtó alá. Az újabb szerzeményeket Apponyi már nem tudta feldolgozni: hagyatékából 438 mű, ennél több kötetben tudományos igényű feldolgozása az utókorra várt, helyesebben vár, hiszen a teljes gyűjteményrészről „*A korábbi kötetek színvonalának megfelelő, annotált katalógus*” még nem készült. Előadásának nyomtatott változata révén

mindenesetre szélesebb olvasóközönség is betekinhet a gyűjtemény ama részébe, mely mintegy 90%-ban értékes és fontos magyar vonatkozású műveket tartalmaz, a fennmaradó részben pedig a hungarica-jelleg kevésbé mutatkozik – írja W. Salgó Ágnes. Apponyi felkészültségét és nyelvismeretét is mutatja, hogy a latin és német nyelvű művek mellett francia, angol, olasz, spanyol és holland nyelven írtak is találhatók.

Zichy Mihály Család és diplomácia címmel az OSZK Kézirattárának II. fondja bemutatására vállalkozott. Ezek az iratok az Apponyiak diplomáciai tevékenységével foglalkoznak, elsősorban Apponyi Rudolftól származnak, de találhatók fontos okmányok, levelek Apponyi Antaltól is. Apponyi Rudolf felesége *Benkendorff Anna* grófnő volt, egy orosz szolgálatban álló balti német leánya. Az ő révén jutott a család birtokába számos, az orosz történelem jobb megismerését elősegítő levél. Zichy Mihály az okmányok alapján a XIX. századi európai történelem háttérében kirajzolódó erőviszonyokat tárja fel. A levelekből, diplomáciai jelentésekből plasztikusan kirajzolódik a döntéseket hozó államférfiak és külpolitikusok gondolkodásmódja, melynek ismerete nélkül sok esetben érthetetlennek tűnnének egyes cselekvések.

Lenner Jenő Gróf Apponyi Sándor és Lengyel kapcsolatát tekinti át. Személyiségének olyan vonásai tűnnek elő, amelyek kevésbé voltak ismertek. Évtizedeken keresztül élt a Tolna megyei faluban álló kastélyában. A gazdát ismerjük meg, az uradalmi orvosi körzetet megszervező, különböző egyleteket, kommunális intézményeket – óvodát, iskolát – alapító földbirtokost. A falut támogató törekvéseiben mindenben mellette állt hitvese. A grófi házaspár emberségét a falu két alkalommal is vizsgozta. 1905-ben, amikor kigyulladt a kastély, a falu népe mentette meg a teljes pusztulástól, majd 1919-ben, a Tanácsköztársaság alatt: élelemmel segítették a kastély lakóit.

Zalai-Gaál István Wosinsky Mór és a lengyeli kultúra kutatásának aspektusai címmel az Apponyi Sándor anyagi támogatásával feltárt neolitikus emlékekről számolt be. *Wosinsky Mór* 1881-től volt plébános Lengyelen, ekkor kezdődtek irányításával a községben és a falu körül a régészeti ásatások. A lengyeli kultúra népe a Kr. e. 4. évezredben élt Közép-Európában. A dunántúli mellett Ausztria, Morvaország és a mai Szlovákia területén kerültek elő leletek. A régészeti szakirodalom az elsőként felfedezett lelőhely, Lengyel után nevezi „lengyeli kultúrának” ezt a régészeti és történelmi egységet. Wosinsky nem érte volna el tudományos eredményeit Apponyi megértő támogatása nélkül.

Kettejük kapcsolata vezetett a szekszárdi múzeum létesítéséhez. Ezt ismerteti *Szabó Géza Gróf Apponyi Sándor és Wosinsky szekszárdi múzeumlapítása* címmel. Tolna vármegye gyűlése 1896-ban nagy lelkesedéssel fogadta el Apponyi Sándor adományát és Wosinsky 5000 darabból álló gyűjteményét. Apponyi ajándéka „a Nemzeti Múzeumnak ajándékozotthoz képest talán csekély, de a maga nemében mégis magy jelentőségű” – írja Szabó Géza. Bizonyítja, hogy Apponyi Sándor szűkebb környezete művelődését is szívügyének tekintette, a szekszárdi múzeum alapítása szervesen illeszkedik egyéniségéhez és életművéhez.

Szerb Judit A külföldi megjelenésű hungaricumok feltárásának jelene és perspektívái címmel az Apponyi utáni korszak bibliográfiai tevékenységét tekinti át. A Széchényi Könyvtárban 1988-ban megalakult a *Hungarica Dokumentációs Osztály*, amely három – bibliográfiai, biográfiai és intézményi – adatbázist épített ki,

a modern kor követelményeinek megfelelően számítógépes formában. A tervek szerint az adatbázisok „egy európai hungarológiai információs hálózat kiépítésének lehetőségét alapozzák meg.”

A kötet függelékében kapott helyet W. Salgó Ágnes összeállításában az 1994. január 21-én megnyílt kiállítás katalógusa. 242 tételt tartalmaz a jegyzék, a könyvek, metszetek mellett a lengyeli ásatásokból előkerült leletek listáját is. *Sz. Debreczeni Kornélia* állította össze *Apponyi Sándor és felesége, Esterházy Alexandra élete és munkássága a korabeli sajtóban* címmel a bibliográfiát, mely a címnél többet tartalmaz: a „korabeli sajtó” kitétel azt sugallja, hogy kizárólag az egykorú publikációk adatai találhatóak a jegyzékben. Valójában az összeállítás az újabb szakirodalmat is tartalmazza.

A kötetet kiadó Országos Széchényi Könyvtár méltó módon tisztelgett egyik legnagyobb donátora előtt.

Pogány György

Rekonstrukció? Dekonstrukció?

*Striker Sándor: Az ember tragédiája rekonstrukciója.
Tanulmány a helyreállított szöveg közlésével. I–II.*

Madách Tragédiájáról jószerivel mindent tudunk, tudhatunk. A mű a legkönnyebb érettségi tételek közé tartozik. Akárcsak mondjuk – a történelemből – Dózsa György. Akiről egyszer egy kiváló történész megkérdezte (nem történész, ámde bölcsészdiplomájú) feleségét: ugyan mondaná el róla, pár szóban, mi ötlük először fejbe, neve hallatán. A válasz: Cegléden nagyjelentőségű beszédet tartott, Mészáros Lőrinc volt az alvezére és tüzes vastrónon megégették. Nos, épp e három dolog az, amiről bizton tudható, hogy nem igaz – mondotta volt a történész. Lehet, hogy Madách Tragédiájával is valami hasonló a helyzet? Mi szükség különben a rekonstrukcióra? Nos, talán elsősorban a mű szövege miatt, vélhetnénk. Tudvalévő, hogy Madách a Tragédia kéziratát Arany Jánosnak küldte el, aki igen dicsérően szólt a műről, ám annak nyelvi megformálását itt-ott kifogásolta. Bele is javított a szövegbe (mintegy ezer sor erejéig), és – mivel javításait a szerző jóváhagyta – a Tragédia mindmáig ezekkel a javításokkal jelenik meg. Lehet, hogy érdemes lenne az eredeti, az „érintetlen” szöveghez fordulni? Bizony lehet, de ez önmagában azért nem olyan nagy dolog. Minden kritikai kiadásnak ez a dolga, márpedig a kritikai kiadások azért olyan nagy vizet nem szoktak zavarni. Tudósok, szakemberek, filológusok terrénuma az, a közolvasónak nemigen van köze hozzá. Annál is kevésbé, mivel Arany javításai valóban javítások voltak, „szebb” sorokat, passzusokat eredményeztek, olyanokat, amelyekhez mindannyian hozzászoktunk, amelyeket egy részét könyv nélkül tudjuk, amelyek tehát a Tragédiát jelentik számunkra. Most, Striker Sándor jóvoltából elolvasható az eredeti, az „érintetlen” változat. Helyes. Üdvözlendő. Dehát azért a Tragédia marad az, ami volt, a későbbi kiadások is mind a kanonizált, javított szö-

veget fogják hozni, a színházak azt előadni, a diákok azt tanulmányozni. Striker munkája (és annak elítélése-bírálata) a szakközönségre tartozik. Valóban?

Nem. Valójában nem erről, nem ennyiről van szó, hanem sokkal-sokkal többről. Striker nem abból indult ki, hogy szükség(e) lenne az eredeti szövegváltozatra, hogy szükség(e) lenne annak megvizsgálására, tulajdonképpen mit, milyen sorokat módosított Arany. Ő a Tragédiát kívánta megérteni és értelmezni. A Tragédiával kapcsolatos alapvető kérdéseket kívánta boncolni, és ekkor kellett rájönnie arra, hogy az eddigi értelmezők, Madách filozófiájáról, történetbölcseletéről, etikájáról, a szabadság, a lélek, az Isten Tragédiabeli szerepéről, értelméről szólván, tehát nem a sorok önmagukban vett szépségét, esztétikumát elemelve, kivétel nélkül az aranyi sorokat értelmezték. Madách és Hegel, Madách és az erkölcsfilozófia, Madách és a történelem viszonyát taglalva, tulajdonképpen nem e kérdésekről szóltak, nem a madáchi kategóriákat vették górcső alá, hanem – mintha ez magától értetődne – Arany-szövegeket analizáltak. Márpedig igaz a köztudalom: Madách valóban filozófus költő, művében alapvető fontosságú a filozófikum, a filozófiában pedig a terminológiai kérdések éppen nem csak terminológiai kérdések. Ismeretes, hogy Madách filozófiáját a hegelizmus szokás kapcsolni: tézis, antitézis, szintézis, a hegeli híres-hírhedt triász, a hegeli történelelfilozófia, történetdialektika stb. – kulcsszavak szinte minden Madách-értelmezésben. Striker – aki kiválóan érti a filozófiát – kérdőjeleket rajzolt ehhez az irodalomtörténeti hegelianizmushoz. (Érvelése önmagában is ragyogó, de arra is felhívja a figyelmet, hogy míg Hegelnek egyetlen munkáját sem találhatjuk meg Madách könyvtárában, Kantét és a kantianusokét annál inkább.) A Tragédia alapeszméinek kanti gyökéretére szinte senki sem figyelt, pedig Kant áll a Tragédia mögött és nem Hegel. És épp a kanti fordulatok, a kanti (több mint) terminológia húzódozott még inkább háttérbe az aranyi változatban. Amikor Striker elkezdte a Kant utáni nyomozást, legfőbb érveit éppen az „érintetlen” szövegváltozattól kapta-kaphatta. Méghozzá nemcsak úgy sporadikusan, el-elszórva, véletlenszerűen, hanem szinte egy vaskövetkezetességű elgondolás és koncepció eredményeképp. Nos jól van, mondhatnánk. Dehát ez még mindig a szakemberek dolga. Fontos, igen fontos dolog, de kevésbé érinti a szöveg esztétikai szépségeiért lelkesülő egyszerű (és normális) olvasót. Tényleg? Tényleg olyan másodlagos kérdés lenne, hogy a mű a kanti gyakorlati ész posztulátumaira épül, vagy a hegeli dialektikára? Ha igen, akkor miért az oly sok töprengés a Tragédia pesszimizmusát-optimizmusát, „megoldását”, kompozícióját, alapmondandóját, ember-, történelem- és világképét illetően? Vagy ezek mind-mind megoldhatók-megválaszolhatók lennének egyedül a józan (és naiv) észre hagyatkozva? Ha nem, (márpedig nem), akkor hol keressük a megoldást? Nyilván ott, ahol Striker Sándor kereste (és találta).

Striker Sándor könyve két kötetből áll. Az első egy Madách-monográfia, a második az eredeti szöveg közlése. Az tán már az eddigiékből is kiderült, hogy – legalábbis a második, szövegközlő kötet – megkerülhetetlen alapl mű. Az „igazi” Madách csak belőle ismerhető meg. Nem egyszerű „kritikai” szövegközlésről van itt szó, hanem igazi rekonstrukcióról, és persze dekonstrukcióról, egy olyan Madách rekonstrukciójáról, akit eddig nem ismertünk, nem ismerhettünk. De fontos, igen fontos az az út is, amelyen ehhez a Madách(szöveghez) eljuthattunk. Ezt az utat mutatja meg a mű első kötete. Ennek teljes gazdagsága itt nem mutatható

be. Nem elemezhetjük, milyen indíttatásokat kapott Striker a tizenkilencéves Madách egy esztétikai értekezésétől, milyen párhuzamokra lelt a hazánkban ugyan megjelent, ám alig ismert (és Madáchcsal vonatkozásba soha nem hozott) Multatuli-regényben stb. Ám arra feltétlenül fel kell hívnunk a figyelmet, hogy Striker az első a nemzetközi szakirodalomban, aki Madáchot és a Tragédiát egy komparatív kultúraelmélet keretei közt vizsgálja. Mit jelent ez? Nem komparatív irodalomtudományt, nem a hatások és hasonlóságok összehasonlító elemzését, hanem azt, hogy a művet Striker mint egy kultúra termékét vizsgálja, a mű magyarságát nem annak tematikájában, szereplőgárdájában, motivikájában stb. fedezi fel, vagy mutatja ki, hanem egy kulturális modell szerves részeként tárgyalja, arra hívja fel a figyelmet, hogy egy-egy struktúrán, modellen belül mi lehetséges és mi nem, hogy a mű és a művek nagy folyamatok (hosszú tartamok) és átfogó struktúrák termékei és indexei, és értelmezésük csak e folyamatok és struktúrák vonatkozásában lehetséges.

De végül is miért szólunk *e* lap hasábjain Striker Sándor művéről. Több okunk is van rá. Mindenekelőtt fel kell rá hívnunk a könyvtárosok figyelmét, hiszen nemzeti kultúránk egy alapművének „felfedezéséről” van itt szó. E könyvnek, Madách és a Tragédia jelentősége okán ott a helye minden könyvtár polcain. De nem csak ezért kellett szólnunk róla. Felfogásunk szerint a mai könyvtárosnak, hacsak nem kíván könyvek és információk egyszerű (és tanulatlan) bolti eladója lenni, szükséges azt tudnia, mi születik épp a nemzetközi tudományosságban, mik a „menő”, az „igazi”, az alapvető problémák hic et nunc. Nos, Striker könyve ismert anyagon, magyarul és – legalábbis minden értelmiségi számára – követhető, érthető módon demonstrálja szinte mindazt, ami az irodalomtudomány és a kultúraelmélet területén a mai Európában és Amerikában recens téma és probléma. Csak néhány névre, jelenségre és fogalomra utalnánk: Braudel és a Braudel-iskola, Gadamer és a hermeneutika, Derrida és a dekonstrukció, az ún. Új Kritikának az a tézise, hogy a filológia nem előzheti meg a kritikát, E. D. Hirsch értelmezés-érvényesség-elve, a posztmodern szövegkritika, Lyotard és az instabilitások kutatása stb. E nevek és kategóriák legtöbbször Striker könyve nem utal. De hogy miről szólnak ezek a szerzők és mit jelentenek ezek az elvek, fogalmak, kategóriák, azt ma legkönnyebben, legegyszerűbben Striker könyvéből tudhatja meg a magyar könyvtáros. Legfőként azért, mert Striker nem e fentiek-ről értekezik, nem az ő „tanítványuk”, hanem mert szinkron jelenség velük.

Vajda Kornél

A MŰVELŐDÉSI ÉS KÖZOKTATÁSI MINISZTERIUM PÁLYÁZATI FELHÍVÁSA

A Művelődési és Köznevelési Minisztérium pályázatot hirdet közkönyvtárt fenntartó (községi, városi, megyei jogú városi, megyei, fővárosi) önkormányzatok részére a

"Könyvtárpártoló Önkormányzat – 1996" cím elnyerésére.

Pályázhatnak azok az önkormányzatok, melyek önállóan, vagy társulási formában közkönyvtárt tartanak fenn. Pályázni lehet azoknak az összegeknek a kimutatásával, melyet – egy lakosra kivetítve – az önkormányzatok az 1995., illetve az 1996. évek során költségvetésben a közkönyvtárak dokumentum beszerzéseire biztosítottak.

A pályázatok 1996. **szepember 30-ig** beérkezőleg nyújthatók be a felhívás mellékleteként megjelenő űrlap kitöltésével, kizárólag postai úton a Közművelődési Főosztály címére "Könyvtárpártoló Önkormányzat – 1996" megjelöléssel (1884 Budapest, Pf. I.). A határidőn túl érkező pályázatokat a kiíró érvénytelennek tekinti.

A legkedvezőbb mutatószámmal pályázó önkormányzatoknak a művelődési miniszter a "Könyvtárpártoló Önkormányzat – 1996" címet adományozza. A címhez községi, városi–megyei jogú városi, megyei–fővárosi kategóriákban pénzügyi támogatás járul, melyet a település kulturális életének fejlesztésére kell fordítani. A következő pályázati kiírás időszakában – 1997 tavaszán – a minisztérium be kívánja mutatni a nyilvánosságának a támogatás felhasználásának módját és eredményeit.

Kategóriánkénti támogatások:

I. helyezett	1 millió Ft
II. helyezett	600 ezer Ft
III. helyezett	400 ezer Ft

A támogatások átadására 1996. októberében kerül sor. (Megyei könyvtárt működtető önkormányzatok pályázatait a megyei–fővárosi kategóriába soroljuk.)

A pályázattal kapcsolatos felvilágosítás a Közművelődési Főosztály címén és telefonszámán (302-0600/1696) kérhető.

dr. Magyar Bálint
sk.

PÁLYÁZATI ŰRLAP
A "KÖNYVTÁRPÁRTOLÓ ÖNKORMÁNYZAT – 1996"
CÍM ELNYERÉSÉHEZ

Pályázó (társult önkormányzatok esetében a működtető) önkormányzat adatai:

név:

cím:

telefon:

számlaszám:

számlavezető bank címe és számlaszáma:

a pályázaton való részvételtől döntő képviselő-testületi határozat(ok) száma:

.....

.....

A könyvtár adatai:

név:

cím:

gazdálkodási jogkör (a megfelelőt kérjük aláhúzni): önálló – részben önálló –
részjogkörrel gazdálkodó költségvetési szerv

1995. évi adatok:

A könyvtári dokumentum-beszerzési keret összesen:

Lakosság száma:

1 lakosra jutó ráfordítás:

Beszerzési keret a költségvetésből és az egyéb támogatásokból összesen:

.....

1996. évi adatok:

A könyvtári dokumentum-beszerzési keret összesen:

Lakosság száma:

1 lakosra jutó ráfordítás:

Beszerzési keret a költségvetésből és az egyéb támogatásokból összesen:

.....

Kelt. **1996.**

P.H

.....
jegyző aláírása